

Geliş Tarihi : 23.10.2020
Kabul Tarihi: 07.07.2021

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXI/42 (2021-Bahar/Spring), ss. 295-317.

Araştırma Makalesi / Research Article

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMİN MİRASI VE SOĞUK SAVAŞ ETKİSİ*

Seven ERDOĞAN**

Zehra ASLAN***

Öz

Türkiye’de çok partili hayata geçilmesinin ardından kurularak 1950-1960 döneminde iktidar gücünü kullanan Demokrat Parti, Türk siyasal hayatının en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Soğuk Savaşın hüküm sürdüğü bir dönemde ülkeyi yöneten parti, uluslararası siyasette geçerli olan blok siyasetine uygun bir dış politika izlemiştir. Demokrat Parti döneminde de ABD liderliğindeki Batı Bloku ile ilişkiler, Türkiye dış politikasının öncelik konusu olmuş ve Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloğu ile ilişkiler görece sınırlı kalmıştır. Çalışmanın odak noktasında Demokrat Parti döneminde Sovyetler Birliği ile kurulan ilişkiler yer almaktadır. Bu kapsamda Türkiye’nin Sovyetlere dair tehdit algısı ve Batı Bloğunda yer alması, Stalin’in ölümünün ilişkilere etkisi ve ilgili dönemde ilişkilerde yaşanan önemli gelişmeler ve sorun alanları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Türkiye, Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

** Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, (seven.erdogan@erdogan.edu.tr), (Orcid: 0000-0001-9991-2074).

*** Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, FEF, Tarih Bölümü, (zehra.aslan@erdogan.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-3469-7569).

TURKEY-SOVIET UNION RELATIONS DURING THE DEMOCRAT PARTY ERA: THE LEGACY OF THE POST WORLD WAR II PERIOD AND THE INFLUENCE OF COLD WAR

Abstract

Democrat Party, which was established after the emergence of multi-party politics in Turkey and governed the country between 1950 and 1960, became one of the pivotal actors putting its mark on the Turkish political life. The party, which ruled the country under the prevalence of the Cold War conditions, followed a foreign policy line that was in line with the bloc politics dynamics in the international system. During the Democrat Party era, the relations with the Western Block under the leadership of the United States constituted a privileged place in the conduct of Turkey's foreign policy and the relations with the Eastern Block under the leadership of the Soviet Union stayed relatively limited. The study elaborates on the relations between Turkey and the Soviet Union during the Democrat Party era. In this scope, the threat perception of Turkey about the Soviet Union, the influence of Stalin's death on the relations and the key developments and problem areas in the relations of the parties in the Democrat Party era are analysed.

Keywords: Democrat Party, Turkey, Soviet Union, Cold War.

Giriş

Bolşevik Devrimiyle birlikte Rusya, I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiş ve bu süreçte de uluslararası siyasetten dışlanmış. Rejimini yerleştirdikten sonra sosyalizmi kendi sınırları dâhilinde hayata geçiren Sovyet Rusya, II. Dünya Savaşı'nın ardından ise çevresinde kendine benzeyen ülkelerin sayısını arttırmak üzere yayılma çabası içine girmiştir. Bu politikası nedeniyle II. Dünya Savaşı'nın diğer galipleriyle arası açılmış ve Soğuk Savaş boyunca bir blok lideri olarak ABD ile birlikte uluslararası siyasetin en önemli iki aktöründen birisi olmuştur. Sovyetlerin yayılmacı politikalarına maruz kalarak Soğuk Savaş sırasında Batı Bloğunda yer alan Türkiye'nin, bazı istisnai durumlar haricinde karşı bloğun lideri konumundaki Sovyetler Birliği ile ilişkileri sınırlı kalmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası siyasette olduğu gibi Türkiye'de de büyük dönüşümler yaşanmıştır. Bu süreçte dünyayı etkisine alan demokratikleşme eğilimlerinin, doğal olarak Türkiye'ye yansımaları olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası sonra da Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri ile başarısız çok partili siyasal hayata geçiş, bu dönemde gerçekleşmiştir. İlk olarak 1945 yılının Haziran ayında Nuri Demirağ liderliğinde Milli Kalkınma Partisi (MKP) kurulmuştur. Fakat asıl muhalefet, tarihe "Dörtlü Taktik" olarak geçen ve demokratik usullerin tatbikini içeren belgenin, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Meclis Grubu'nda 12

Haziran 1945 tarihinde yedi saat süreyle görüşülüp reddedilmesinden sonra yaşanan gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü, Vatan ve Tan gazetelerinde hükümeti eleştiren yazılarının yayınlanması üzerine 21 Eylül 1945 tarihinde Parti'den ihraç edilmiştir.¹ İçel Milletvekili Refik Koraltan bu ihraçları eleştirince o da aynı akıbete maruz kalmıştır. Celal Bayar ise ihraç edilmeyi beklemeyerek partisinden istifa etmiştir. Böylece CHP ile bağları kopmuş olan "Dörtlü Takrir" sahiplerinin 1945 yılının Aralık ayında tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra kurdukları Demokrat Parti (DP), 7 Ocak 1946 tarihinde Türk siyasi hayatındaki yerini almıştır.

14 Mayıs 1950 seçimlerinin sonuçları, Türkiye'de siyasetin yeni bir tecrübeye doğru yol almasını sağlamıştır. Kurulduktan sonra gösterdiği direnç ve etkili muhalefetle geniş bir toplumsal kesimin desteğini alan ve 1950 seçimlerinde büyük bir zafer kazanarak iktidara gelen DP, başarısını 2 Mayıs 1954 ve 27 Ekim 1957 tarihlerinde yapılan seçimlerde de yineleyerek, on yıl süreyle ülkeyi yönetme hakkını elde etmiştir. Hem iç hem de dış politikadaki tercihleri ile DP'nin iktidarda olduğu yıllar, hiç şüphesiz ki Türk siyasal hayatının en fazla dikkat çeken dönemlerinden birisi olmuştur. 1945 yılından sonra değişen dünya şartlarına paralel olarak atılan adımlar, 1947 yılında Truman Doktrini ve 1948 yılında imzalanan Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'nin dış politikadaki tercihleri, DP iktidarına miras kalan gelişmeler olmuştur. DP bu mirasa tutunmuş ve ilerleyen yıllarda Türk dış politikasını fazlasıyla etkileyecek olan Soğuk Savaşın iki bloğundan birinde yer alarak blok liderine derin bir bağlılık göstermeye dayalı yeni bir hareket tarzı benimsemiştir.² Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik politikasının ise genel olarak Amerika ve Sovyetler arasındaki ilişkilerin seyrine paralel olarak ilerlemiştir.

Bu çalışmada DP iktidarı döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde yaşanan dış politika gelişmeleri ele alınmaktadır. İlk olarak Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilere İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında egemen olan Türkiye'nin Sovyetlere yönelik tehdit algısı ve bunun sonucunda ülkenin Batı kampında yer alma çabası üzerinde durulacaktır. Ardından Stalin'in ölümünün ardından Sovyetler Birliği'nde meydana gelen değişimin Türkiye tarafından nasıl algılandığı incelenecektir. Son olarak ise DP iktidarı döneminde Türkiye ve Sovyetler Birliği ilişkilerini etkileyerek ilişkinin içeriği açısından belirleyici olan gelişmeler üzerinde durulacaktır.

1 Nasrullah Uzman, "Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 36, S. 62, Ankara, 2017, s. 222.

2 Olcay Özkaya Duman ve Haktan Bırsel, "Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Dergisi*, C. 1, S. 1, Erzurum, 2012, s. 300.

1. Sovyet Tehdidinin İnşası ve Türkiye'nin Batı Bloğunda Yer Alma Çabası

Türk halkının emperyalist güçler karşısında mücadele verdiği Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk-Rus ilişkilerinde, büyük bir dönüşüm gerçekleşmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında kendisine dayatılan ağır barış koşullarını değiştirmek için mücadele eden Türk halkının en önemli dış destekçilerinden biri, Bolşevik Devrimi ile savaştan çekilen ve dünya siyasetinden tecrit edilen Sovyet Rusya olmuştur. Milli Mücadele döneminde temelleri atılan bu dostluk ilişkisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından da devam ettirilmiştir.

1925 yılında Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan tarafsızlık ve dostluk anlaşması, taraflar arasındaki dostluk ilişkisinin en önemli sembollerinden biri olmuştur. Farklı rejim tercihlerinde bulunan iki ülke arasındaki ilişkiler, II. Dünya Savaşı'na kadar büyük ölçüde dostluk temelinde ilerlemiş ve Türkiye, bu dönemde dış politikasını Sovyet faktörüne duyarlı bir şekilde yürütmüştür. İki aktör arasındaki ilişkilerin son üç yüzyıldaki seyrinden büyük bir kopmayı teşkil eden bu durum, uzun ömürlü olmamış ve II. Dünya Savaşı öncesi dönemde ilişkilerde eskiye dönüşü düşündüren gelişmeler yaşanmıştır. Bu durum, iki ülkenin savaş öncesinde imzaladıkları anlaşmalarla daha belirgin bir hal almıştır. İlk olarak Sovyetler Birliği'nin sürpriz bir şekilde Almanya ile bir saldırmazlık anlaşması imzalaması, Fransa ve İngiltere ile savaş öncesi işbirliği görüşmeleri yapan Sovyetler Birliği'nin, bu ülkelerle bir ittifak yapması yönünde beklenti içine girmiş olan Türkiye'de şaşkınlık yaratmıştır.³ Oysa Türkiye Fransa ve İngiltere ile olan yakınlaşmasının, Sovyetler Birliği ile arasında bir problem ortaya çıkartmaması için çaba sarf etmiş ve kuzey komşusuyla bir yardımlaşma anlaşması yapma umudunu kaybetmemiştir. Tüm yaşananlara rağmen Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yürütülen müzakerelerde yaşanan gelişmelerden Sovyet Rusya'yı haberdar etmeye devam ederek bu ülke ile ilişkilerini dostluk temelinde devam ettirme niyetinde olduğunu belli etmiştir. Sonuçta, Türkiye 19 Ekim 1939 tarihinde Almanya karşıtı kampı oluşturan Fransa ve İngiltere ile bir karşılıklı yardım anlaşmasına imza atmıştır. Her ne kadar Türkiye tarafından Fransa ve İngiltere ile gerçekleştirilen görüşmelere dair düzenli olarak bilgilendirilse de Sovyetler, bu yardım anlaşmasının imzalanmasının ardından Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile yakınlaşmasını eleştirerek Türkiye'yi bir Alman saldırısı karşısında korumayacağını ifade etmekten uzak durmamıştır.⁴ Bu da gösteriyor ki, II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde taraflar arasındaki ilişkilerde değişen uluslararası ortamla birlikte başka bir aşamaya geçilmiş ve savaş sonrası dönemde ikili ilişkilerde baş gösteren gerilim ortamının ilk işaretleri bu dönemde gözlenmiştir.

3 Zehra Aslan, "Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların Sol Algısı (1923-1960)", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 51, Giresun, 2016, s. 178.

4 Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s. 260-261.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte savaşın galiplerinden biri olan ve bu durumun verdiği özgüvenle hareket eden Sovyetler Birliği, Türkiye ile arasında 1925 yılından beri geçerli olan tarafsızlık ve dostluk anlaşmasını 7 Kasım 1945 itibarıyla feshetme niyetinde olduğunu, 19 Mart 1945'te Sovyet Dışişleri Bakanı Viacheslav Molotov aracılığıyla Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e ilemiştir. Feshin gerekçesi olarak Sovyet Hükümeti, II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği derin değişikliklerle ortaya çıkan yeni koşulların yanı sıra, Boğazlar ve Karadeniz'e dair güvenlik kaygılarını ileri sürmüştür. Buna karşılık Türkiye, yeni bir anlaşma yapma konusuna açık olduğunu ve bu doğrultuda kendisine iletilecek Sovyet görüşlerini değerlendirebileceğini bildirmiştir.⁵ Taraflar arasında sonradan gerçekleşen görüşme ve fikir alışverişleri sayesinde Sovyetlerin, yeni bir anlaşma için koşul olarak karşılanmasını istediği talepleri anlaşılmuştur. Bu talepler, Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere verilmesini; 1936 Montrö Sözleşmesi koşullarının gözden geçirilmesini ve Sovyetlerin Boğazlarda üs kurmasına izin verilmesini içeriyordu.⁶ Ayrıca görüşmede Romanya ve Bulgaristan'dakine benzer bir siyasi rejim değişikliğine gitmesi yönündeki Sovyet Hükümeti'nin Türkiye'den beklentisinin de gündeme geldiğine dair bilgiler mevcuttur.⁷

Sovyetlerin giderek artan baskısıyla karşı karşıya kalacağını bilse de Türkiye, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına aykırı talepleri reddetmiş ve Batılı ülkelerden, öncelikli olarak İngiltere ve ABD'den, yardım talebinde bulunmuştur.⁸ Türkiye ve Sovyetler arasındaki iletişim, belirli bir noktadan sonra kesilmiş ve taraflar arasındaki ilişki karşılıklı nota değişimi halini almıştır.⁹ ABD ve İngiltere'nin Sovyetlere Türkiye'ye yönelik taleplerinin kabul edilemez olduğuna dair notalar iletmeleri ve en nihayetinde 12 Mart 1947'de Truman Doktrini'nin benimsenmesi, kuzey komşusuna karşı direnmeye çalışan Türkiye'yi rahatlatmıştır.¹⁰ II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin toprak ele geçirme ve ideolojisini yayma hedefine sahip oluşu, Batı'nın Türkiye'yi savaş sırasında izlediği tarafsız politika nedeniyle cezalandırma ihtimalini ortadan kaldırmıştır.¹¹ Sovyet talepleri neticesinde Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan gerginlik, ilişkilerde uzun süre tamiri mümkün olmayan bir tahribata yol açmıştır.¹² Bu tahribat, 1950-1960 döneminde Türk-Sovyet ilişkilerini şekillendiren temel faktörlerden birisi olmuştur.

5 Mehmet Gönlübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1912-1995)*, Siyasal Kit., Ankara, 9. Baskı, 1996, s. 389.

6 Kıvanç Coş ve Pınar Bilgin, "Stalin's Demands: Constructions of the "Soviet Other" in Turkey's Foreign Policy, 1919-1945", *Foreign Policy Analysis*, C. 6, Oxford, 2010, s. 55.

7 Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kur., Ankara, 2. Baskı, 2010, s. 286.

8 Caner Sancaktar, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım", *Bilge Strateji*, C. 3, S. 5, İstanbul, 2011, s. 49-51.

9 Gürün, *a.g.e.*, s. 308.

10 Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Mer., Ankara, 2. Baskı, 2000, s. 91.

11 Mustafa Sıtkı Bilgin, "Turkey's Foreign Policy towards the Middle East in the 1950's and Its Impact On Turco-Arab Relations", *Gazi Akademik Bakış*, C. 11, S. 21, Ankara, 2017, s. 247-248.

12 Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler (1945-1960)", *Türk Dış Politikası Cilt 1*, Baskın Oran (Der.), İletişim Yay., İstanbul, 26. Baskı, 2016, s. 508.

Demokrat Parti iktidara geldiğinde uluslararası sistem büyük bir dönüşüm geçiriyordu. II. Dünya Savaşı ile değişen dengeler, Avrupa'nın dünya siyasetindeki ayrıcalıklı konumunu kaybetmesini beraberinde getirdi. Kapitalist ve komünist ideolojiler arasındaki rekabetin egemen olduğu yeni uluslararası sistemde ülkeler, ABD liderliğindeki kapitalist blok ve Sovyetler Birliği liderliğinde komünist blok altında iki gruba ayrıştı. 1950'liler kutuplar arası ayrışmanın artık geri dönülemez bir biçimde ortaya çıktığı dönem oldu. Uluslararası sistemde meydana gelen bu köklü değişimin etkileri Türkiye'yi de etkisi altına aldı. 1950'li yıllara Batı Bloğunda kendine yer edinme çabası ile başlayan Türkiye, sonrasında Batılı ülkelerle özellikle de bu ülkelerin lideri konumundaki ABD ile ilişkilerini geliştirmeye özen gösterdi. Türkiye'nin Batı Bloğunda yer almayı tercih etmesi, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini doğal olarak etkiledi.

Soğuk Savaş koşullarının belirlediği ortamda, Sovyetler Türkiye üzerindeki baskısını arttırmış durumdaydı. Öte yandan Sovyetler, kendi etkisi altında bulunan hükümetleri kimi zaman, Türkiye aleyhinde hareketlerde bulunmaya veya Türk düşmanlığı beslemeye sevk etmiştir. Zira bu ülkelerin dış politikası, Sovyetler Birliği'nin ve üyesi buldukları Varşova Paktı'nın uzantısı niteliğindedir. Daha fazla Sovyet desteğine mazhar olmak isteyen Bulgaristan, nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 15'ini oluşturan Türk azınlıktan 150.000 kişiyi, 1950-1951 yıllarında kalkınmaya çalışan Türk ekonomisini zora sokmak üzere sınır dışı etmiştir.¹³ Artan Sovyet tehdidi, Türkiye'yi güvenliğini sağlamak üzere Batıya daha sıkı bir şekilde bağlanmaya sevk etti.¹⁴ Dolayısıyla, Sovyetlerle ikili ilişkilere güvensizlik ortamının hâkim olduğu bir dönemde iktidara gelen DP'nin dış politikadaki öncelikli hedefi, Sovyet tehdidi karşısında Batılılarla, özellikle de Batı Bloğunun lideri konumundaki ABD ile kalıcı bir müttefiklik ilişkisi kurmak oldu. Sovyet tehdidine karşı koruyucu bir kalkan olmasının yanı sıra DP, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve güvenlik alanında kalkınmasının da ancak ABD ile sıkı bir ortaklık geliştirmekle mümkün olacağına inanıyordu.¹⁵ Bu da gösteriyor ki, o dönemde zorunlu olarak izlenen dış politika, DP'nin tercihleriyle uyum içindeydi.

CHP iktidarı döneminde benimsenen NATO'ya katılma politikası, DP iktidarı tarafından aynen sahiplenilerek devam ettirildi. Soğuk Savaş koşulları altında güvenliğini sağlama arayışındaki Türkiye'nin bu adımı, en başından itibaren Sovyet muhalefeti ile karşılaştı.¹⁶ Türkiye'nin NATO üyeliği öncesinde gündeme gelen Ortadoğu Komutanlığı kurulması fikri ve bu komutanlık

13 Karpat, *a.g.e.*, s. 268.

14 Kürşad Turan, "Changes in Turkish Foreign Policy: A Shift or a Passing Interest?", *Gazi Akademik Bakış*, C. 6, S. 11, Ankara, 2012, s. 69.

15 Didem Özdemir Albayrak ve Kürşad Turan, "Neo-Ottomanism in Turkish Foreign Policy Through the Lenses of the Principal-Agent Theory", *Journal of Security Strategy and Political Studies*, Ankara, C. 1, S. 1, 2016, s. 143.

16 Aslan, *a.g.m.*, s. 185.

bünyesinde Türkiye’de kurulması planlanan üsler, en başından beri Sovyetleri tedirgin etti. Sovyetlerce böylesine düşmanca bir adım atmaktan uzak durması tavsiye edilen Türkiye, bu hareketinin sonuçlarının iyi olmayacağı belirtilerek açıkça tehdit de edildi. Aynı zamanda Türkiye, Sovyetler tarafından Batı emperyalizmine yardım etmekle de suçlandı.¹⁷ Halen Sovyetlerle arasındaki ilişkileri düzeltme umuduna sahip olduğu bir dönemde, Sovyetlerin Türkiye’yi etkilemek üzere giriştiği bu tehditkâr kampanya neticesinde Türkiye’nin, Sovyetlere olan güvensizliği giderek arttı ve güvenliğini Batılı ülkelerle birlikte hareket ederek sağlama arzusu katlanarak çoğaldı.¹⁸

NATO’ya yapılan ilk üyelik başvurusu reddedilen Türkiye, Birleşmiş Milletler idealine samimiyetle bağlı olduğunu göstermek ve İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki dış politika çizgisinden ötürü üzerine yapışan güvenilmez müttefik imajını silmek üzere 1950 yılında devam etmekte olan Kore Savaşı’na¹⁹, 4500 askerden oluşan bir tugay göndermeye karar verdi.²⁰ Bu kararın ardından gerçekleştirilen ikinci NATO üyeliği başvurusu, Batılıların Türkiye’yi de kapsayan farklı planlara sahip olmaları ve NATO’nun kapsamına dair kesin bir tanımlamayı henüz yapmamaları gibi sebeplerden dolayı reddedildi. Bu Türkiye’nin beklemediği bir sonuçtu. Ancak hem Kore Savaşı’nda Türk askerinin gösterdiği çaba neticesinde oluşan sadık müttefik imajı, hem de Soğuk Savaş dengeleri ve küresel rekabet ortamında özellikle Kore Savaşı ile birlikte meydana gelen değişim hesaba katılarak Türkiye, 1952 yılında NATO üyeliğine kabul edildi.²¹ Sovyetler Birliği ile sınır komşusu olan Türkiye’nin NATO üyesi haline gelmesi sayesinde Sovyetlere karşı uygulamaya konulan çevreleme politikasının daha etkin bir şekilde uygulanır hale geleceği düşünüldü.²²

Sovyetler Birliği, NATO üyeliğine resmen davet edilmesinin ardından Türkiye’ye ilettiği notasında, NATO’yu emperyalist devletlerin saldırgan politikalarının bir aracı olarak tanımlayarak Türkiye’yi topraklarını Sovyetler Birliği’ne karşı saldırgan amaçlar besleyenlere açma niyetinde olmakla suçladı.

17 Saray, *a.g.e.*, s. 137-139.

18 Gönlübol, *a.g.e.*, s. 389.

19 Asya’da stratejik önemi yüksek bir konuma sahip Kore toprakları, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Sovyet etkisindeki Kuzey ve ABD etkisindeki Güney olmak üzere 38. enlemden iki askeri hareket sahasına bölünmüştü. ABD’nin Asya’daki varlığına son verme isteğindeki Sovyetlerin desteğiyle harekete geçen Kuzey Kore, 25 Haziran 1950’de Güney Kore’yi işgale başladı. ABD liderliğindeki çok uluslu Birleşmiş Milletler Gücü de bu işgal kampanyasına engel olmak üzere harekete geçti. Üç yıl süren savaş sonunda taraflardan biri üstünlüğü sağlayamadı ve Kore bölünmüş kalmaya devam etti.

20 Nur Bilge-Criss, “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 9, S. 34, İstanbul, 2012, s. 13.

21 Lerna K. Yanık, “Atlantik Paktı’ndan NATO’ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Türkiye’nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 9, S. 34, İstanbul, 2012, s. 40.

22 Şuhnaz Yılmaz, “Turkey’s Quest for NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish-American Alliance”, *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 12, S. 4, 2012, Atina, s. 491.

Bununla da kalmayarak Türkiye'yi bundan sonraki süreçte yaşananların sorumluluğunu taşıyacağını belirterek, tehdit etti.²³ Türkiye ise Sovyet notasına verdiği cevapta NATO'nun zaruretler karşısında varlık kazanan bir savunma paktı olduğunun altını çizerek, Türk topraklarına ve bağımsızlığına yönelik tehditlerin söz konusu olduğunu ve Türkiye'nin de bu tehditler karşısında güvenliğini sağlamanın peşinde olduğunu bildirdi.²⁴ Bu cevapla Türkiye, NATO'ya girme kararı vermesinin arkasında, Sovyetlerin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına karşı tehditlerinin olduğunu açıkça vurgulandı.

NATO'ya üye olmasının ardından Türkiye, müttefiki Amerika'yla çok sayıda ikili işbirliği anlaşması imzalayarak bu ülkeye çok sayıda taviz vererek topraklarında Amerikan üslerinin kurulmasına izin verdi. Amerikalılar, herhangi bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'yi karşı saldırı alanı olarak kullanmayı düşünmüşlerdi.²⁵ Bu durumun anlaşılması, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nin açık bir hedefi haline getirdi.

2. Stalin Sonrası Dönemde Türk-Sovyet İlişkileri: Değişen Sovyetler, Değişmeyen Türkiye

1953 yılında Stalin'in ölümü, Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni gelişmeleri beraberinde getirdi. Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminde izlenen politikaları eleştiren ve bu politikalarından geri adımlar atan bir yönetim başa geldi. Bu dönemde Stalin dönemine hâkim olan "Sovyetler Birliği'nin yanında olmayan herkes Sovyetlere karşıdır" politikasından, "Barış içinde bir arada yaşama politikasına" geçildi.²⁶ Sovyetlerde meydana gelen bu değişimin arkasında iktidar değişikliği kadar Kore Savaşı'ndan çıkarılan dersler, özellikle de kuvvet kullanımı yoluyla eskisi kadar kolay yayılmanın mümkün olmadığını anlaşılması etkili olmuştur.²⁷

Yeni Sovyet yönetimi, 1953 yılında Türkiye'ye iletilen bir nota ile ne Boğazlara ne de Türk topraklarına yönelik herhangi bir taleplerinin olmadığını beyan etti. Önceki toprak taleplerinin Gürcistan ve Ermenistan'dan kaynaklandığının altı çizildi. Aynı zamanda Sovyetler Türkiye'ye, 1945'te imzalamayı reddettikleri dostluk anlaşmasını imzalamayı ve ekonomik yardımda bulunmayı da önerdi. Sovyetler Birliği'nin bu politik dönüşümü Amerika ve İngiltere'de de yankı bulmuştur. Amerika'da 13 Haziran 1953 tarihinde yayınlanan New York Times ile İngiltere'de 12 Haziran 1953 tarihinde yayınlanan Yorkshire gazetelerinde, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki

23 Faruk Sönmezsoğlu, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası: 1945-1991*, Der Yay., İstanbul, 2016, s. 146

24 Gürün, *a.g.e.*, s. 309.

25 Mehmet Gönübol ve A. Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı: 1945-1965", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. XXI, S. 1, Ankara, 1966, s. 159.

26 Sancaktar, *a.g.m.*, s. 47-48.

27 Gönübol ve Ülman, *a.g.m.*, s. 163.

taleplerinden vazgeçtiğine dair makaleler neşredilmiştir. Bu makalelerin Türkçe tercümeleri, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Halim Alyot tarafından Başbakan Adnan Menderes'e sunulmuştur.²⁸

New York Times gazetesindeki "Gene Boğazlar Meselesi" başlıklı makalede, Moskova'nın Türk Hükümeti'ne yaptığı teklifle sulh taarruzunda yeni bir cephe açıldığı ve Kremlin'in Kars-Ardahan sınır bölgeleri üzerinde sık sık iddia ettiği haklardan vazgeçtiği belirtilmiştir. Burada verilen bilgiye göre Moskova, Kars-Ardahan sınır bölgelerindeki Türk hâkimiyetini tanıyordu fakat bunun için 1936 Montrö Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilerek uluslararası bir konferansın toplanmasını şart koşmuştu. Böylece Rusya, daha önceki teklifinin aksine Montrö'nün yenilenmesi için sadece Karadeniz'e sahili olan devletlerin katılacağı bir toplantı yapılması yönündeki tutumundan da vazgeçmekteydi. Makalede Moskova'nın tutum değişikliğinin nedeni, Stalin'in ölümünden ziyade Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında gittikçe artan dostluktan duyduğu endişeye bağlanmıştır.²⁹ Ayrıca Moskova'nın NATO'dan kopartıp kendisine bağlamayı hedeflediği Türkiye'yi, bu şekilde daha fazla kazanç elde edeceğine dair, ikna etmeye çalıştığı şeklinde yorumlar yapılmıştır.³⁰ Fakat Moskova'nın yeni politikasının, Türk Hükümetinde bir karşılığının olmayacağına da altı şöyle çizilmiştir: "Herkesçe malum olan bu parçalama siyasetinin muvaffak olacağına inanmak için elimizde hiç bir sebep yoktur. Türk Hükümeti...Moskova tarafından yapılan bu "hak teslimi" keyfiyetine de çok az kıymet verebilecek bir durumdadır..."³¹ İngiliz Yorkshire Post gazetesinin 12 Haziran 1953 tarihli yayınında da Christopher Forbes Adam tarafından, Rusların Türkiye üzerindeki taleplerinden vazgeçtiğine dair bir makale kaleme alınmıştır. Makalede Rusya'nın bir nota ile Türkiye'ye bunu bildirildiği bilgisi verilmiştir. Nota şu esaslar üzerine şekillenmişti: Rusya'nın Kars, Artvin ve Ardahan üzerindeki iddialarından ve Çanakkale Boğazı üzerindeki taleplerinden vazgeçmesi, memnun olmadığı Çanakkale Boğazı Seyr-ü Sefer Anlaşmasının tadilini müzakereye hazır olması³² ve Rusya'nın, Türkiye ile ilişkilerinin düzeltilmesini memnuniyetle karşılayacağını bildirmesi.³³ Rusya'nın değişen tutumuyla ilgili olarak İngiliz gazetesinde de Türkiye'nin bu adımdan etkilenmeyeceği sonucu çıkartılmıştır.³⁴

Gerçekten de Sovyetlerle ilişkilerde yakın dönemde yaşananları göz önünde bulunduran ve Batılı bir dış politika izlemeyi önceliği olarak belirleyen Menderes Hükümeti, Sovyet tutumunda meydana gelen bu büyük değişimi Batı Bloğunun artan gücü karşısında taktiksel bir hamle olarak yorumlayarak

28 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.), 030.01/103.645.5.1.

29 B.C.A., 030.01/103.645.5.2.

30 B.C.A., 030.01/103.645.5.3.

31 B.C.A., 030.01/103.645.5.3.

32 B.C.A., 030.01/103.645.5.4.

33 B.C.A., 030.01/103.645.5.5.

34 B.C.A., 030.01/103.645.5.5.

ciddiye almamıştır.³⁵ Bu politikanın altında yatan sebep ise ilişkilerin düzelmesi durumunda Sovyetlerin, Türkiye'yi dış politikasını değiştirmeye zorlayabileceği, özellikle NATO'dan ayrılma baskısında bulunabileceği düşüncesidir.³⁶ Menderes hükümetlerini Sovyetlerden uzak durmaya sevk eden bir diğer etken de, herhangi bir yakınlaşma halinde ABD tarafından sağlanan mali yardımların kesilmesine dair endişelerdir.³⁷ Türkiye'nin Sovyetlerin tek taraflı yakınlaşma adımlarına olumlu bir karşılık vermemesi, özellikle de Sovyetlerin Türk topraklarındaki hak iddialarından vazgeçmesi karşılığında minnettarlığını göstermemesi, Sovyet Hükümetinde hem Türkiye'ye hem de ilişkilerin gelişmesini engellediği düşünülen ABD'ye karşı bir öfkeyi de beraberinde getirmiştir.³⁸

Tüm bunlar gösteriyor ki Sovyetler, uygulanan ağır bir baskı ile karşı karşıya kalan Türkiye'nin kendisi ile arasındaki tüm bağları kopartarak Batı ile yakınlaşması neticesinde, bu ülke ile arasındaki eski dostluk ilişkisini arar hale gelmiş ve iyi komşuluk ilişkisinin yeniden kurulmasını sağlamak üzere çaba sarf etmiştir. Türkiye ile ilişkileri geliştirmek üzere herhangi bir şartın öne sürülmediği bu dönemde Sovyetler, Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmak, ticari ilişkileri yoğunlaştırmak, Türkiye'deki özel girişimcilere destek olmak ve iki ülke arasındaki sorunları görüşmek üzere üst düzey bir konferans düzenlemek gibi cazip tekliflerde bulunmuştur.³⁹ Hatta Sovyetler Birliği lideri Kruşçev, 1955 yılında Sovyet Şurası'na hitaben gerçekleştirdiği bir konuşmada, Türkiye ile ilişkilerin bozulmasında Sovyetlerin kabul edilemeyecek taleplerinin etkili olduğunu ifade ederek, Sovyetlerin bozulan ilişkilerdeki payını kabul etmiştir.⁴⁰ Nitekim Sovyetlerin Kruşev döneminde değişen tutumu ve en çok da ABD'den istediği karşılığı göremeyen ve ABD'nin Türkiye'ye yönelik tutumundan hayal kırıklıkları yaşayan Menderes'in, 1950'li yılların sonlarına doğru Sovyetleri ziyaret etmeyi ve Sovyetlerden yardım istemeyi tasavvur edebildiği düşünülebilir.

Öte yandan Türkiye'ye yönelik dostça adımlar atan Sovyetlerin, benimsediği yeni dış politikasıyla örtüşmeyen girişimleri olmuştur. Bu bağlamda 1955 yılında Ermenistan'da Sovyet desteğiyle inşa edilen sözde soykırım anıtı önemli bir örnektir. Sovyetler bu girişimle hem komşu Ermenistan halkını hem de Avrupa ve Amerika'da yaşayan diaspora Ermenilerini Türkiye aleyhinde faaliyetlerde bulunmaya yönlendirmiştir.⁴¹

35 Bilgin, *a.g.m.*, s. 252.

36 Sönmezoglu, *a.g.e.*, s. 147.

37 Baskın Oran, "1945-1960: Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası Cilt 1*, Baskın Oran (Der.), İletişim Yay., İstanbul, 21. Baskı, 2016, s. 497.

38 Karpat, *a.g.e.*, s. 264.

39 *A.g.e.*

40 Gönübol vd., *a.g.e.*, s. 389.

41 Saray, *a.g.e.*, s. 149.

3. Türk-Sovyet İlişkilerini Etkileyen Gelişmeler ve Belli Başlı Sorunlar

1950-60 döneminde Türk Sovyet ilişkilerini etkileyen gelişmelerin başında Balkan Paktı gelmektedir. Sovyetlerin Balkanlarda yayılmasına engel olmak üzere ABD'nin Sovyetleri çevreleme politikasına katkısını düşünerek verdiği destekle Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 1954'te kurulan 20 yıl süreli Balkan Paktı, bölge dışından bir saldırganı karşı ortak savunma yapılmasını öngörüyordu.⁴² Bu ittifak, NATO'nun kapsamı dışında yer alan bir bölgede, ABD'nin Soğuk Savaş planlarını hayata geçiren girişimlerden biriydi. Pakt, Balkanlarda İkinci Dünya Savaşının ardından yayılcı bir politika izleyen ve Balkanların önemli bir kısmını uydu devlet haline getiren Sovyetlere karşı, ABD liderliğindeki Batı Blokunun bölgede rakibini dengelemeye çabası idi.⁴³ Türkiye'nin bu Pakta yer alması, özgür bir dış politika tercihidir ziyade Soğuk Savaşta kendisine Balkanlarda ABD tarafından öngörülen rol kapsamında gerçekleşmişti.⁴⁴ Soğuk Savaş rekabeti ile ilişkili olmasının yanı sıra Pakt ile siyasi, kültürel ve ekonomik konularda işbirliğine gidilmesi öngörülmüyordu. Türkiye'nin kendi güvenliğini arttırmanın bir yolu olarak gördüğü bu Pakt, Sovyetler tarafından hoş karşılanmadı. Çünkü Yugoslavya'nın hâlihazırda NATO ülkesi olan iki ülkeyle ittifak ilişkisine girmesi, bu ülkenin de NATO üyesi haline gelmesi sonucunu ortaya çıkarabilirdi. Nitekim ABD'nin Pakta verdiği desteğin arkasında da bu düşünce yatıyordu. Stalin'in ölümünün ardından Sovyet politikasında meydana gelen değişimle Yugoslavya ilk etapta Sovyetlere yakınlığı ve ardından bağlantısızlar grubunda yer almayı tercih etti. Bunun akabinde Kıbrıs Sorunu nedeniyle Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin kötüleşince de Pakt, hedefine ulaşmadan mecburen sona erdi.⁴⁵

Kıbrıs sorunu, 1950'li yılların ilk yarısından itibaren Türkiye'nin milli politikası haline gelmiş ve hem Batı hem de komşusu Yunanistan ile ilişkilerinde odak nokta olmuştur. Bu sorunun, Türk-Sovyet ilişkilerinin seyrinde de önemli bir payı vardır. Mesele, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde hızla artan sömürgecilik karşıtı eğilimlerin, İngiltere'nin sömürgeci durumundaki Kıbrıs'ta da baş göstermesi ile ortaya çıkmıştır. Adanın bağımsız olmasına yönelik talepler, adada yaşayan ve Yunanistan tarafından desteklenen Rumlar tarafından 1950'li yıllarda Birleşmiş Milletler gündemine taşınmıştır. Birleşmiş

42 Tuğba Eray Biber, "II. Dünya Savaşı Sonrası ABD Politikalarının Türkiye-Yunanistan İlişkilerine Etkileri (1946-1954)", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 2, Ankara, 2020, s. 337.

43 Ceyda Tuna Kocaoğlu, "Soğuk Savaş Sürecinde Komünizme Karşı Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik ve Savunma İşbirlikleri Kurma Çabaları: Balkan Paktı ve İttifakı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 17, S. 37, İstanbul, 2021, s. 8.

44 Cihat Göktepe ve Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", *Bilgi*, S. 72, Ankara, 2015, s. 207.

45 Mehmedin Tahirovic, "Relations Between Turkey and Balkan Countries as in a Function of Improving the Regional Peace and Stability", *Adam Akademi*, C. 4, S. 2, Ankara, 2014, s. 63-65.

Milletlerin konuya müdahil olmama kararı neticesinde bu örgüt bünyesinde gerçekleştirilen girişimlerden bir sonuç alınamaması, Kıbrıslı Rumların hızla örgütlenerek bir bağımsızlık kampanyası başlatmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağımsızlık kampanyası sırasında adadaki İngiliz yönetiminden memnun olan Türkler de hedef alınmıştır. En nihayetinde konu, adada yaşayanlara ek olarak İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'yi de kapsayan bir sorun halini almıştır. 1955 yılında, Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan gerilimden dolayı NATO'nun güney kanadının zayıflaması endişesi taşıyan ABD'nin İngiltere üzerindeki baskıları neticesinde, İngiltere'nin girişimiyle adadaki soruna çözüm bulmak üzere taraflar arasında görüşmeler başlatılmıştır. Sovyetlerin Kıbrıs Sorunu karşısındaki tutumu, Stalin sonrası dönemde bağımsızlığını kazanma arayışındaki üçüncü dünya ülkelerine yönelik tavrının bir uzantısı gibidir. Kıbrıs Sorunu patlak verdiğinde Sovyetler, Rum kesiminin en büyük partisi konumundaki komünist AKEL Partisi ile birlikte hareket etmiştir. Dolayısıyla o dönemde adadaki Rumlar bağımsız olmalarının ardından Yunanistan'la birleşmeyi ya da Enosis'i hedeflediklerinden dolayı, Sovyetlerin AKEL Partisi'ne olan desteği aynı zamanda Türkiye'nin politikalarının karşıtı olmuştur. Sovyetlerin Kıbrıslı Rumların uzlaşmaz tutumunu destekleyerek adadaki çözüme engel olması, Adanın NATO şemsiyesi altına girmesini engellemesi, bu gerginlik yoluyla Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri bozmaya çalışması ve NATO'nun güney kanadını zayıflatmaya yönelik düşünceleri, Kıbrıs Sorunu karşısındaki tutumunun temel belirleyicileri olmuştur.⁴⁶

Türk-Sovyet ilişkilerinin olumlu seyri önünde bir diğer engel, iki ülkenin Ortadoğu'daki çıkar çatışmaları olmuştur. Batı ile resmi olarak müttefik olmasının ardından Türkiye kapitalist kampın Ortadoğu'daki emperyalist hedeflerine, hem de Sovyetlerin bölgede çevrelenmesi stratejisine önemli katkı sunmuştur.⁴⁷ Türkiye'nin DP döneminde Ortadoğu'da etkin hale gelme çabaları Sovyetler tarafından hoş karşılanmamıştır. Zira Türkiye, Ortadoğu'da ABD çıkarlarını öncelikli gören bir dış politika izleyerek komünizmin bölgede etkili bir güç haline gelmesini önlemeye çalışmıştır. Dolayısıyla Sovyetler, Türkiye'nin, kendisinin hâkimiyet kurmaya çalıştığı bu bölgedeki faaliyetlerini emperyalist Batılı güçlerin kışkırtması ya da Batılı güçlerin emperyalist politikalarının bir uzantısı olarak yorumlanmıştır. Batılı güçlerin desteğiyle Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerini içeren ve Sovyetlerin bölgede yayılmasına engel olmayı hedefleyen bölgesel bir savunma teşkilatı kurulmasına ön ayak olma çabalarının söz konusu olması da Sovyet şüphelerini doğrulamıştır.

Türkiye ve Irak arasında imzalanan ikili bir anlaşmanın ardından, İran, İngiltere, Pakistan'ın da katılımıyla Bağdat Paktı 1955 yılında kurulmuştur. Ortadoğu'da Sovyet etkisinin sınırlandırılmasını hedefleyen Pakt, bölge

46 Ayhan Kamel, 1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasi, İnkılap Yay., İstanbul, 2014, s. 174.

47 Sancaktar, a.g.m., s. 34-36.

ülkelerinin ilgisine mazhar olamamıştır. Paktın kurulmasının ardından Ortadoğu üçe bölünmüştür. Birinci grup, pakta üye ülkelerden (Türkiye, Irak ve İran) teşkil ederken; ikinci grupta Bağdat Paktı'na şiddetle karşı çıkan ülkeler (Mısır ve Suriye) yer almıştır. Son grup ise her iki grubun dışındaki ülkelerden (Ürdün ve Lübnan) meydana gelmiştir.⁴⁸ Türkiye'nin bölgede etkili olma çabaları, bölge ülkelerinde Osmanlı geçmişinin zihinlerde hala olumsuz bir imajla canlı olması ve Türkiye'nin Batılı emperyalist güçlerle ve İsrail'le birlikte hareket etmekte olduğu algısından hareketle olumlu sonuçlanmamıştır.⁴⁹ Ek olarak, Bağdat Paktı ve Türkiye'nin bölgede Batılıların çevreleme politikalarına hizmet eden faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Sovyetler Birliği, Suriye ve Mısır gibi bazı bölge ülkeleriyle olan yakınlığını Türkiye aleyhine bir hava yaratmak için kullanmıştır. Zaten Pakt da kuruluş amacının tam tersine, bu ülkelerin Sovyetlere daha fazla yakınlaşmasına ve Sovyetlerin bölgede kolayca nüfusa sahip olmasına hizmet etmiştir. Ortadoğu'da Suriye, Irak ve Mısır'da güç kazanan Batı karşıtı "Baas Hareketi" de Sovyetlerin bölgede güçlenmesine katkı sunmuştur.

Türkiye ve Sovyetler, 1956 yılında Mısır hükümetinin Süveyş Kanalı'nı millileştirmek istemesi üzerine ortaya çıkan Süveyş Krizi'nde de farklı kamplarda yer almışlardır. Türkiye, Batılı müttefikleri ile uyumlu bir politika izleyerek Kanalı, uluslararası bir komisyonun denetimi altında olmasından yana bir tavır göstermiştir. Bununla birlikte, İsrail, Fransa ve İngiltere'nin güç kullanımını, Türkiye uygun bulmamıştır. Süveyş Kanalı Krizi sonrasında Sovyetler, Ortadoğu'da kendine yakın olan ülkelere yaptığı silah sevkiyatını arttırmıştır.⁵⁰

Sovyetler, Bağdat Paktı çerçevesinde Türkiye ve Irak arasında kurulan işbirliğinin Suriye'yi tehdit ettiğini ileri sürerek, bu ülkeye yaptığı ekonomik ve askeri yardımları önceki dönemde zaten arttırmıştı.⁵¹ Türkiye, Sovyetlerle komşusu Suriye arasında artan temaslardan rahatsız olmuş ve Suriye'nin Sovyet uydusu haline geldiğini düşünür hale gelmiştir. Suriye ordusunun üst mertebelerine komünizme sempati besleyen kurmayların atanması ve Suriye hükümetini Batı taraftarı unsurlarla devirmek üzere çaba sarf ettiği düşünülen Amerikalı diplomatların Suriye'den çıkarılması gibi gelişmeler bu dönemde Türkiye'nin bu hissiyatını arttırmıştır. Batılı müttefiklerini Suriye'nin Sovyet etki sahasına girmesine engel olmaya davet eden ve müttefiklerinden beklediği karşılığı alamayan Türkiye, 1957'de Suriye'yi hedef alan askeri bir kampanya içine girerek Suriye sınırındaki askeri yığınaklarını arttırmıştır. Batılı müttefikleri tarafından tek taraflı adımlar atmaması konusunda uyarılan Türkiye, Suriye'yi hedef alan saldırgan tutumundan dolayı Sovyetler Birliği

48 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*, Timaş Yay., İstanbul, 21. Baskı, 2016, s. 443.

49 Turan, *a.g.m.*, s. 69-71.

50 William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*(Çev. Petek Demir), Mozaik Yay., İstanbul, 2003, s. 130.

51 Saray, *a.g.e.*, s. 148.

tarafından da eleştirilmiştir. Soğuk Savaşın her iki tarafı da Türkiye'nin bölgedeki gerilimi, bloklar arasında savaşa neden olacak kadar arttırmasından çekinmiştir.⁵² Sovyet Savunma Bakanı Mareşal Bulganin Türkiye'yi Ortadoğu'da barışın korunmasından memnun olmayan güçlerle hareket etmekle suçlayarak, bu şekilde davranmaya devam etmesinin başına büyük bir felaket getirebileceği noktasında uyarmıştır.⁵³ Ayrıca, Sovyetler, Türkiye'ye Suriye'yi hedef alan bir askeri hareketin yerel çapta kalmayarak tehlikeli bir boyut varabileceğine dair uyarıda bulunmuştur.⁵⁴ Suriye ve Sovyetler bir adım daha ileri giderek konuyu Birleşmiş Milletler gündemine taşımıştır. Batılı müttefikleri ile Birleşmiş Milletler, Türkiye'nin arkasında durmuştur. ABD, Suriye'nin olası bir saldırısı halinde, Eisenhower Doktrini çerçevesinde Türkiye, Ürdün ve Irak'ı silah yardımı yaparak destekleyeceğini bildirmiştir.⁵⁵ Suriye'nin tek başına böyle bir askeri harekâta girişmeyeceği hesaba katılırsa, ABD aslında Suriye sorununu kendi sorunu gibi gören Sovyetlere mesaj vermiştir.

Batı Bloğu içinde Soğuk Savaşın ilk yıllarında Ortadoğu politikasından sorumlu kılınan İngiltere'nin Süveyş Krizi ile bariz bir hale gelen bölgedeki başarısızlığı, ABD'yi Eisenhower Doktrini'ni ilan etmeye sevk etmiştir. ABD bu doktrin yoluyla uluslararası komünizmin açık saldırısı altında olan ve bağımsızlığını koruma ihtiyacı duyan Ortadoğu ülkelerini silahlı yardımda bulunarak, kalkınma yardımları sağlayarak veya doğrudan doğruya kendi imkânlarını harekete geçirerek koruma niyetinde olduğunu beyan etmiştir. Doktrin ile esas olarak İngiltere'nin Ortadoğu'da bıraktığı güç boşluğunun doldurulması, çoğunlukla Batılı ülkelerce ithal edilen bölge petrolünün Sovyetlerin kontrolü altına girmesinin engellenmesi ve İsrail'in korunması da hedeflenmiştir. Soğuk Savaşın yeniden hız kazanması sonucunu ortaya çıkaran Eisenhower Doktrini, Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁵⁶

Bloklar arasında gerilime de sebebiyet veren Suriye Krizi, Türkiye ve Suriye'nin karşılıklı olarak geri adım atmalarıyla bir anda sona ermiştir. Kruchev'in, 1957 yılında cumhuriyetin ilanının 34. yılı olması şerefine Moskova Büyükelçiliği'nde gerçekleştirilen kutlamalara katılarak Ortadoğu'da bir barışa yönelik herhangi bir tehdidin söz konusu olmadığını ve tüm yaşananların yanlış anlaşıldığını beyan etmesiyle, Türkiye ve Sovyetler arasında da normalleşme sağlanmıştır. Krizin bu şekilde sona ermesinde ABD'nin Türkiye'ye verdiği desteğin büyük payı olmuştur.⁵⁷

Suriye krizinin çözülmesinin ardından, Ortadoğu'da Irak odaklı yeni bir kriz baş göstermiştir. Türkiye, 1958 yılında Irak'ta General Kasım liderliğinde gerçekleşen darbeyi, Sovyetlerin Irak'ta komünizm taraftarı bir iktidar kurma

52 Hale, *a.g.e.*, s. 130.

53 Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Yay., Ankara, 4. Baskı, 2014, s. 94.

54 Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2013, s. 571.

55 Bağcı, *a.g.e.*, s. 96-97.

56 Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, İmge Kit., Ankara, 15. Baskı, 2007, s. 304-307.

57 Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 460.

girişimi olarak görmüştür. Irak darbenin ardından Bağdat Paktı'ndan çekildi. Sovyetler, Irak'ta kurulan yeni yönetimin Batılı ülkelerle ilişkilerinde beliren sorunları, Irak'ı kendi yanına çekmek üzere bir fırsat olarak gördü. 1958 yılında Irak'la işbirliği anlaşması imzalayarak bu ülkeye de ekonomik ve askeri yardımlar yapmaya başlamıştır.⁵⁸ Suriye'nin ardından Irak'ta da Sovyetlere yakın bir iktidarın başa gelmesiyle Türkiye güneyden de Sovyetler tarafından çevrelenmiş hissetmiştir. Türkiye'nin Irak'a müdahale edebileceğine dair söylentilerin ayyuka çıkması ile Sovyetlerle ilişkiler yeniden gerilmiştir.⁵⁹ Sovyetler, bölgede silahlı bir çatışma başlatmanın ortaya çıkaracağı ağır sorumluluklar konusunda Türkiye'ye uyarıda bulunmuştur.⁶⁰ Türkiye'nin Orta Doğu'daki gelişmelere şiddetli tepkiler vermesinde Menderes hükümetinin Türkiye'nin komünizme karşı verilen mücadeledeki önemini Batılılara kanıtlayarak daha fazla mali yardım erişme isteği de etkili olmuştur. Zira hükümet içte de ciddi siyasi ve ekonomik sorunlarla mücadele etmekteydi.⁶¹ Irak'ta gerçekleşen müdahale sonrasında içeride giderek güçlenen bir muhalefetle karşı karşıya olan DP'nin, Türkiye'de de benzer bir ihtilal olabileceğine dair korkularında artış meydana gelmiştir.⁶²

1950'li yıllarda Türkiye'nin kuzey komşusuyla ilişkilerini etkileyen bir diğer gelişme Jüpiter Füzelere ve U-2 Olayı'dır. Sovyetler 1957 yılında ilk kıtalararası balistik füze denemesini başarıyla gerçekleştirmiştir. Aynı yıl, Sovyetler Sputnik isimli uyduyu dünya yörüngesine yerleştirerek bunu başaran ilk ülke olmuştur. Bu iki gelişme, Sovyetleri ABD ile arasındaki askeri rekabette üstün hale getirmiştir.⁶³ Çünkü bu durum Sovyetlerin, ABD'yi vurabilecek uzun menzilli füzelere sahip olması anlamına geliyordu. Bunun üzerine Türkiye, 1959 yılında, ABD'nin nükleer dengeyi sağlama planları çerçevesinde, ABD ile ikili bir anlaşma imzalayarak Sovyetleri hedef alan on beş Jüpiter füzesini topraklarına yerleştirilmesine izin vermiştir. Bu adım, Sovyetlerde büyük bir rahatsızlık⁶⁴ yaratmıştır. Sovyet Hükümeti, bu füzelerin topraklarına yerleştirilmesine izin vererek karşı vuruş hedefi haline geldiği konusunda Türkiye'yi uyarmıştır.⁶⁵ Buna karşın, Türkiye füzelerin yerleştirilmesinin ardından, Sovyet tehdidi karşısında kendini daha güvende hisseder hale gelmiştir.⁶⁶ Her ne kadar

58 Saray, *a.g.e.*, s. 148.

59 Bodur, *a.g.e.*, s. 578.

60 Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 464.

61 Ayşegül Sever, "The Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East 1954-58", *Middle Eastern Studies*, C. 34, S. 2, Arkansas, 1998, s. 81-83, 85-86.

62 Süleyman İnan, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Süleyman İnan ve Arcan Haytoğlu (Der.), Anı Yay., Ankara, 2011, s. 121.

63 Bodur, *a.g.e.*, s. 574.

64 1962 yılında Sovyetlerin ABD'nin sınır komşusu Küba'ya füze yerleştirme kararının ardından yaşanan Küba Füze Krizi'nin çözümü sırasında ABD, Türkiye'de bulunan Jüpiter füzelerini kaldırmayı kabul edecektir.

65 Tellal, *a.g.m.*, s. 516.

66 Aylin Güney, "Anti-Americanism in Turkey: Past and Present", *Middle Eastern Studies*, C. 44, S. 3, Arkansas, 2008, s. 472.

Türkiye'nin füzeleri kullanma konusunda herhangi bir yetkisi bulunmasa da füzelerin topraklarındaki varlığı daha güvende hissetmesini sağlamıştır.⁶⁷ Zira Sovyet etkisinin Ortadoğu'da genişlemesi Türkiye'de ciddi güvenlik kaygılarına neden olmuştu.⁶⁸ Jüpiter füzelerinin Sovyet cephesinde neden olduğu rahatsızlık devam ederken, Adana İncirlik üssünden kalkan ve Sovyet topraklarında keşif faaliyetleri yürütülürken düşürülen ABD'ye ait bir U-2 uçağı da Türkiye'nin Sovyetlere yönelik eylemlerinde ABD'ye destek olduğunu gözler önüne sermiştir. Sovyetler, U-2 uçaklarına üslerinde faaliyet izni veren ülkeleri de uyarmıştır. Herhangi bir saldırı karşısında, bu saldırılarda kullanılan üslerin yerle bir edileceği hatırlatılmıştır. Türkiye, Sovyetler tarafından bir kez daha açıkça tehdit edilmiştir.⁶⁹ Bununla birlikte daha önce ifade edildiği üzere, bu dönemde Sovyetler Türkiye ile yakınlaşmak istediğinden dolayı, Türkiye'ye yönelik tepkisinde ölçülü olmaya özen göstermiştir.⁷⁰

Öte yandan Türkiye açısından Sovyetlere karşı radikal değişim, ekonomik ve dış siyasi gelişmelere bağlı olarak, 1959 yılından itibaren yaşanmıştır. 1950'li yılların ikinci yarısında kötüye giden Türkiye ekonomisi, plansız yönetim neticesinde 1958'te batma noktasına gelmiştir. Batılı ülkeler ve kurumlardan gelen krediler karşılığında, Türkiye Uluslararası Para Fonu tarafından dayatılan bir ekonomik istikrar programı uygulamak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda Türk Lirası, ABD doları karşısında devalüe edilmiştir. Alınan önlemlere karşın, 1950'li yılların kalanında Türk ekonomisindeki kötü gidişat bir türlü durdurulamamıştır. 1959 yılında ABD'yi ziyaret ederek, Türk ekonomisindeki kötü gidişi durdurmak üzere destek isteyen Menderes, Eisenhower yönetiminden beklediği desteği alarak yurda dönemeyince, Sovyetlerden medet umar duruma gelerek bu ülkeye bir ziyaret gerçekleştirmenin planlarını yapar olmuştur. Bilindiği üzere Başbakan Menderes, Sovyetlere planlanan ziyaretini gerçekleştiremeden 1960 darbesi ile iktidarını kaybetmiştir.

Ekonomik kriz ortamının yanı sıra Amerika tarafından sağlanan mali yardımlarının, önemli bir kısmının Türkiye'nin savunma potansiyelini yani orduyu güçlendirmeye ve altyapı yatırımlarına odaklanması ve Türkiye'nin arzu ettiği kalkınma hamlelerine finansman sağlanmaması, Türkiye'yi Amerika'ya alternatif ya da ek olarak Sovyetler Birliği seçeneğini düşünmeye sevk eden başka bir faktör olmuştur.⁷¹ Ek olarak, Batı Bloğuna ve bloğun lideri konumundaki ABD'ye duyulan bağlılığın Türkiye'nin ulusal çıkarlarının sağlanması için yeterli olmadığı fikri giderek daha çok hissedilir hale gelmiştir.⁷²

67 Bahar İzmir, "İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi", *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 10, Tekirdağ, 2017, s. 181.

68 Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 465.

69 Sander, *a.g.e.*, s. 320.

70 Karpat, *a.g.e.*, s. 265.

71 Gönübol ve Ülman, *a.g.m.*, s. 155-156.

72 *A.g.m.*, s. 170.

Türkiye'nin tutumundaki değişimden hoşnut kalan Sovyetler, Stalin'in ölümünün ardından Batı ile Türkiye arasındaki sıkı ilişkilere rağmen, Türkiye'ye mali yardımda bulunabileceğine dair ilk sinyalleri vermişti.⁷³ Sovyetler, Türkiye ile arasındaki ilişkilere yeni bir yön vermesi imkânına erişebileceğinden dolayı ortaya çıkan bu yeni fırsatı kaçırmak istemedi.⁷⁴ Bloklar arasında yumuşamanın söz konusu olduğu dönemde, Türkiye'nin Batılı müttefikleri hâlihazırda Sovyetlerle yoğun ticari ilişkiler içinde bulunuyordu. Dolayısıyla Türk hükümeti bu dönemde Sovyetleri ziyaret etmenin ya da Sovyetlerden mali yardım almanın, Batılılarla arasındaki ilişkilere hasar vereceğini düşünmemişti. Tam aksine bu girişim vasıtasıyla Amerikalıların, Türkiye ekonomisine daha fazla katkıda bulunmaya sevk edileceğinin hesapları yapılmıştır. Buna karşın, Soğuk Savaşın başlangıcından beri Amerika'ya danışmadan hareket etmeyen Türkiye'nin, ABD'yi bilgilendirmeden böyle bir yakınlaşma arayışında olması Amerika'da dışişleri bakanlığı ve haber alma teşkilatından bazı kesimlerce hoş karşılanmamıştır.⁷⁵ Buna karşın, Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar'ın beraberindeki heyetle 1959 Aralık ayında Moskova'ya gitmesiyle Sovyetlere, Türk makamlarınca uzun bir sürenin ardından ilk üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir. 1960 yılının Nisan ayında da Adnan Menderes'in temmuzda Moskova'yı ziyaret edeceği, ardından Rusya Devlet Başkanı Kruşçev'in de Türkiye'ye geleceği haberleri gazetelere yansımıştır. Amacın, Türk-Rus ilişkilerinin ıslahı olduğu bu maksatla geniş çaplı toplantılar yapılacağına dair açıklamalar yapılmıştır.⁷⁶ Fakat bu ziyaret, 27 Mayıs 1960 darbesi nedeniyle gerçekleşmemiştir.

Sonuç

1945 sonrası dönemde Türkiye'de Sovyetlere karşı meydana gelen derin güvensizlik ve korku, 1950'li yıllarda taraflar arasındaki ilişkilerde özellikle de Ortadoğu'da peşi sıra yaşanan krizlerle birleşince, Türkiye ve Sovyetler arasında dostluk ilişkisi yeniden tesis edilememiştir. Türkiye'nin Sovyetlerden aldığı askeri ve ideolojik tehdit ve bu tehdide dair algısı, II. Dünya Savaşı sonrasındaki kırk yıl boyunca dış politika tercih ve davranışlarını belirleyen temel faktör olmuştur. Savaşın sonlarına doğru artan Sovyet tehdit ve baskılarına maruz kalan Türkiye'nin, karşı karşıya bulunduğu zor durum karşısında Batı ile yakınlaşmak üzere attığı her adım Sovyetlerin sert ve çoğu zaman da tehditkâr hamleleriyle karşılaşmıştır. Aynı zamanda bu tehdit, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında izlediği politikanın Batılılarca cezalandırılmasına engel olarak Batı bloğunda yer almasını kolaylaştırmıştır.

73 Hikmet Özdemir, "Turkish-American Relations Towards 1960 Turkish Revolution", *Turkish Yearbook*, C. XXXI, Ankara, 2000, s. 171-173.

74 Gönülbol ve Ülman, *a.g.m.*, s. 172.

75 Behçet Kemal Yeşilbursa, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)", *History Studies-International Journal of History*, C. 2, S. Ortadoğu Özel Sayı, Samsun, 2010, s. 93-94.

76 *Vatan*, 12 Nisan 1960, s.1.

Savaş sonrasında Türkiye'yi kendi yanında tutmak isteyen Sovyetlerin bu düşüncesi de tam bir başarısızlıkla sonuçlanmış ve iki ülkenin yolları Soğuk Savaş yıllarında bir daha kesişmemek üzere ayrılmıştır. Zira Türkiye bu dönemde, bir yandan Sovyet etki alanı içinde yer almamak, bir yandan da Sovyet etki alanının genişlemesine engel olmak düşüncesiyle hareket etmiştir. Nitekim taraflar arasındaki ilişkiye hâkim olan bu olumsuz hava, 1950'li yıllarda Türkiye'yi, Sovyet beklentilerinin aksine, Batıya yakınlaştırmaktan başka bir sonuç üretmemiştir. Bu dönemde Türkiye kendi önceliklerine uygun ve bağımsız bir dış politika benimseyerek uygulayan bir ülkeden ziyade, ABD liderliğindeki Batı bloğunun politikalarını sorgulamadan uygulayan bir aktör görünümünde olmuştur. Türkiye'nin bu tür bir politika izlemek dışında bir alternatife sahip olduğu ihtimali göz önünde bulundurulmamıştır. Dolayısıyla Stalin'in ölümünün ardından Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik tutumunda meydana gelen yumuşama ve Türkiye ile ilişkileri geliştirme denemeleri çoğunlukla görmezden gelinerek Batı veya Amerika odaklı dış politikada ısrarcı olunmuştur. Bu sayede Sovyet tehdidin halen devam ettiği algısı 1950-1960 arası dönemde canlı tutulabilmektedir. İktidarın bu tür bir dış politika izlerken iç politikada herhangi bir muhalefetle karşılaşmaması, hatta en büyük muhalefet partisi CHP tarafından da çoğunlukla desteklenmesi; dönemin dış politikasının DP'nin içsel dinamiklerinden ziyade Türkiye'nin genel eğilimlerinin bir sonucu olduğu çıkarımında bulunulabilir.

1950'li yıllarda ulusal çıkarlarını sıkı bir biçimde Batı bloku ile özdeşleştiren ve ülkenin ekonomik kalkınmasının bu yolla mümkün olduğuna inanan DP hükümetlerince idare edilen Türkiye, izlediği tek taraflı politikanın zaafalarını 1950'li yılların sonlarına doğru, özellikle artan ekonomik krizle birlikte, görmeye başlayarak Sovyetlerle daha yakın ilişkiler kurma iradesini gösteren girişimlerde bulunmuştur. Bununla birlikte Türk iç siyasetinde meydana gelen gelişmeler ve sonrasında yaşanan askeri darbe, DP iktidarı sırasında Sovyetlerle ilişkilerde yeni bir aşamaya geçilmesine fırsat tanımamıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.),* 030.01/103.645.5.1.
B.C.A., 030.01/103.645.5.2.
B.C.A., 030.01/103.645.5.3.
B.C.A., 030.01/103.645.5.4.
B.C.A., 030.01/103.645.5.5.

II. Süreli Yayınlar

- Vatan,* 12 Nisan 1960.

III. Kitaplar

- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*, Timaş Yayınevi, İstanbul, 21. Baskı, 2016.
- BAGCI, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Yayınevi, Ankara, 4. Baskı, 2014.
- BODUR, Harun, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.
- GÖNLÜBOL, Mehmet vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1912-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 9. Baskı, 1996.
- GÜRÜN, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2. Baskı, 2010.
- HALE, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000* (Çev. Petek Demir), Mozaik Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- İNAN, Süleyman "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Süleyman İnan ve Arcan Haytoğlu (Der.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 115-144.

- KAMEL, Ayhan, *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2012.
- ORAN, Baskın, "1945-1960: Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası Cilt 1*, Baskın Oran (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 21. Baskı, 2016, s. 479-498.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 15. Baskı, 2007.
- SARAY, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2. Baskı, 2000.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası: 1945-1991*, Der Yayınları, İstanbul, 2016.
- TELLAL, Erel, "SSCB'yle İlişkiler (1945-1960)", *Türk Dış Politikası Cilt 1*, Baskın Oran (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 26. Baskı, 2016, s. 499-521.

IV. Makaleler

- ALBAYRAK, Didem Özdemir ve Kürşad Turan, "Neo-Ottomanism in Turkish Foreign Policy Through the Lenses of the Principal-Agent Theory", *Journal of Security Strategy and Political Studies*, C. 1, S. 1, Ankara, 2016, s. 129-154.
- ASLAN, Zehra "Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların Sol Algısı (1923-1960)", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı. 51, Giresun, 2016, s. 171-190.
- BİBER, Tuğba Eray, "II. Dünya Savaşı Sonrası ABD Politikalarının Türkiye-Yunanistan İlişkilerine Etkileri (1946-1954)", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 2, Ankara, 2020, s. 313-342.
- BİLGE-CRİSS, Nur, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", *Uluslararası İlişkiler*, C. 9, S. 34, İstanbul, 2012, s. 1-28.
- BİLGİN, Mustafa Sıtkı " Turkey's Foreign Policy towards the Middle East in the 1950's and Its Impact On Turco-Arab Relations", *Gazi Akademik Bakış*, C. 11, S. 21, Ankara, 2017, s. 245-259.
- COŞ, Kıvanç ve Pınar Bilgin, "Stalin's Demands: Constructions of the "Soviet Other" in Turkey's Foreign Policy, 1919-1945", *Foreign Policy Analysis*, C. 6, Oxford, 2010, s. 43-60.
- DUMAN, Olcay Özkaya ve Haktan Birsal, "Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara, 2012, s. 299-318.

- GÖKTEPE, Cihat ve Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", *Bilig*, S. 72, Ankara, 2015, s. 197-222.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve A. Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı: 1945-1965", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. XXI, S. 1, Ankara, 1966, s. 143-182.
- GÜNEY, Aylin, "Anti-Americanism in Turkey: Past and Present", *Middle Eastern Studies*, C. 44, S. 3, Arkansas, 2008, s. 471-487.
- İZMİR, Bahar, "İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi", *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 10, Tekirdağ, 2017, s. 177-192.
- KOCAOĞLU, Ceyda Tuna, "Soğuk Savaş Sürecinde Komünizme Karşı Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik ve Savunma İşbirlikleri Kurma Çabaları: Balkan Paketi ve İttifakı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 17, S. 37, İstanbul, 2021, s. 1-38.
- ÖZDEMİR, Hikmet, "Turkish-American Relations Towards 1960 Turkish Revolution", *Turkish Yearbook*, C. XXXI, Ankara, 2000, s. 159-181.
- SANCAKTAR, Caner, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım", *Bilge Strateji*, C. 3, S. 5, İstanbul, 2011, s. 25-98.
- SEVER, Ayşegül, "The Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East 1954-58", *Middle Eastern Studies*, C. 34, S. 2, Arkansas, 1998, s. 73-90.
- TAHİROVİC, Mehmedin "Relations Between Turkey and Balkan Countries as in a Function of Improving the Regional Peace and Stability", *Adam Akademi*, C. 4, S. 2, Ankara, 2014, s. 59-76.
- TURAN, Kürşad, "Changes in Turkish Foreign Policy: A Shift or a Passing Interest?", *Gazi Akademik Bakış*, C. 6, S. 11, Ankara, 2012, s. 65-84.
- UZMAN, Nasrullah, "Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 36, S. 62, Ankara, 2017, s. 205-228.
- YANIK, Lerna K. "Atlantik Paketi'nden NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", *Uluslararası İlişkiler*, C. 9, S. 34, İstanbul, 2012, s. 29-50.
- YILMAZ, Şuhnaz, "Turkey's Quest for NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish-American Alliance", *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 12, S. 4, 2012, Atina, s. 481-495.
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)", *History Studies-International Journal of History*, C. 2, S. Ortadoğu Özel Sayı, Samsun, 2010, s. 67-98.

Extended Abstract

This study analyses the bilateral relations between Turkey and the Soviet Union during the rule of the Democrat Party (DP). The study, firstly, elaborates on Turkey's threat perceptions about the Soviet Union in the aftermath of World War II (WWII) and the implications of this perception over Turkey's ardent effort to become a part of the Western Camp of the Cold War. Secondly, the effects of the changing leadership in the Soviet Union, with the death of Stalin, on the bilateral relations are considered. Lastly, the key developments, having greater influence on the bilateral relations during the rule of the DP are identified and examined.

Despite the ongoing centuries-long rivalry, the Soviet Union, which was alienated from the international political system after the Bolshevik Revolution, gave active support to the Turkish administration during the War of Salvation against the imperial powers. As a result of this support, the bilateral relations developed further and escaped from the chains of the past. Until WWII, the friendship had become the dominant aspect of bilateral relations. However, the parties, paying attention to the sensitivities of each other in the conduct of their foreign policies, opted to side with the different parties before the eruption of WWII. This shows that a new phase initiated in the relations between Turkey and the Soviet Union just before the outbreak of WWII under the influence of the changing international political dynamics and the first signals of the successive tensions between the parties were observed in this period.

The Soviet Union, that played an active role in the defeat of Germany during the WWII, became very eager to increase its gains by using its advantages as a victor in the end of the war. In this period, the Soviet Union has applied a fierce pressure over Turkey to reach some territorial gains and privileges. Such demands, which were stayed unfulfilled, caused serious damages in the bilateral relations of the actors. Hence, the Cold War period, in which the rivalry and polarisation between the United States and Soviet Union after the WWII put its mark on the international political system, became a turning point in the Turkey-Soviet Union relations. Turkey, having extensive doubts about its own security, felt itself under the obligation of becoming a part of Western Camp in order to attain security against the Soviet threats.

After the historical electoral victory in 1950, Democrat Party (DP) acted as the governing party of Turkey until its elimination from the political scene with the military coup of 1960. During the rule of the DP, foreign policy of the country was shaped by both the previous developments affecting the international political system since the end of the WWII and the regional implications of the Cold War contestations of the two superpowers. The tension with the Soviet Union continued during the DP rule and became the focal point of the bilateral relations in the great majority of this period.

The DP, using the governing power during a period of insecurity in the Turkey-Soviet relations, made the founding of a permanent and strong alliance with the Western Camp and its leader the United States a priority of its foreign policy. The choice of country to become a part of the Western Camp and the achievement of the North Atlantic Treaty Organisation membership in 1952 affected the relations of the parties significantly. After being a member of a military alliance, which defined the Soviet Union as the foremost enemy, Turkey turned into a target of the Soviet Union.

After the changing leadership in the Soviet Union in 1953, the level of Soviet threat over Turkey decreased to a great extent. The new leadership even officially declared its return from the previous demands. Besides, the Soviet Union came up with some tempting offers, such as the intensified trade relations and economic aid in order to ensure the formation of good neighbourly relations again. Despite the positive signals coming from the Soviet side, the DP government did not make any changes in its foreign policy approach by considering the previous tensions in the bilateral relations and interpreted this change as a tactical behaviour against the rising power of the rival bloc. It also refrained from taking any actions having the potential of creating doubts regarding its place in the Western Camp.

Balkan Pact aiming to contain Soviet expansion in the Balkan region, differing perspectives regarding the newly emerging Cyprus Issue, clashing interests in the Middle East, U-2 Affair, Jupiter missiles in Turkey can be listed as the primary foreign policy developments having significant roles in the bilateral relations throughout the 1950s. In the last years of the 1950s, the DP government started to take the issue of improving its relations with the Soviets seriously in order to put an end to the economic slow-down and to motivate the United States to do more to sustain its alliance with Turkey. Turkey's changing attitude towards multilateralism was approached favourably by the Soviet Union, but the DP government's plans regarding the relations with the Soviets left unfinished with the military coup of 1960.